

UOT 1(09)

HEYDƏR ƏLİYEVİN NİZAMİ GƏNCƏVİ İRSİNƏ QAYĞISI

Xanımağa İsmayılova

AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu,
elmi işçi

Xülasə. Məqalədə Ulu Öndər Heydər Əliyevin birinci və ikinci hakimiyyəti illərində dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin ədəbi-fəlsəfi irsinə qayğısı araşdırılmışdır. Azərbaycan rəhbəri görkəmli mütəfəkkir-şair Nizaminin klassik irsinə xüsusi qayğı göstərmiş, onun yubileylərinin keçirilməsi barədə rəsmi qərarlar qəbul etmiş, onları təntənə ilə keçirmiş, əsərlərini nəşr etdirmiş, təbliğinə nail olmuş, xatirəsini əbədiləşdirmiş, ədəbiyyat muzeyləri yaratmışdır.

Açar sözlər: Ulu Öndər, Heydər Əliyev, klassik irs, Nizami Gəncəvi, Nizamişünaslıq, fəlsəfi təfəkkür, elmi araşdırmalar.

ОБ ОТНОШЕНИИ ГЕЙДАРА АЛИЕВА К НАСЛЕДИЮ НИЗАМИ

Ханымага Исмаилова

Резюме. В статье исследуется отношение великого лидера Гейдара Алиева к наследию выдающегося азербайджанского поэта Низами в годы его первого и второго правления. Азербайджанский лидер относился к наследию выдающегося мыслителя - поэта с особым вниманием и заботой, принимал официальные решения о проведении его юбилеев, которые проводились в торжественной обстановке. В годы правления Гейдара Алиева издавались сочинения Низами, пропагандировалось его наследие, была увековечена память великого поэта, создавались музеи литературы.

Ключевые слова: Великий лидер Гейдар Алиев, классическое наследие, Низами Гянджеви, Низамиведение, философская мысль, научные исследования.

ABOUT HEYDAR ALIYEV'S ATTITUDE TO THE HERITAGE OF NIZAMI

Khanimagha İsmailova

Abstract. The article examines the attitude of the great leader Heydar Aliyev to the heritage of the outstanding Azerbaijani poet Nizami during his first and second government.

The Azerbaijani leader treated the legacy of the outstanding thinker - poet with special attention and care, made official decisions on holding his anniversaries, which were held in a solemn atmosphere, during the government of Heydar Aliyev, the works of Nizami were published, his heritage was promoted, memory was immortalized, and museums of literature were founded.

Keywords: great leader, Heydar Aliyev, classical heritage, Nizami Ganjavi, philosophical thought, scientific research.

Giriş/Introduction

Məlum olduğu kimi, Nizami irsi dünya nizamişünaslığının elmi ədəbi-fəlsəfi fikir sistemi kimi formalaşmasına təkan vermişdir. Azərbaycanda hələ Sovet dövründə dahi şairin ədəbi irsinin tədqiqi və təbliği sahəsində mühüm tədbirlər görülmüş, dünya nizamişünaslığına böyük töhfə olan əsərlərinin elmi tədqiqi mətni hazırlanmışdır. Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində qeyd olunması ilə bağlı ilk qərar 1939-cu ildə qəbul edilmişdi. Lakin İkinci Dünya müharibəsinin başlaması nəticəsində yubileyin yalnız 1947-ci ildə keçirilməsi mümkün olmuşdu. Bu dövrdən etibarən Nizaminin irsi, həyatı və yaradıcılığı ilə bağlı yeni-yeni elmi-tədqiqat əsərləri meydana gəlmişdir. Azərbaycan xalqı və dövləti öz dahi oğlunu həmişə layiqli şəkildə yad edib və

edəcək də. Nizaminin 800, 840, 870 illik yubileyləri dünya miqyasında mütəşəkkil və təntənəli şəkildə qeyd edilib. 1991-ci il UNESKO tərəfindən “Nizami Gəncəvi ili” elan edilmişdir.

Ümummilli liderimiz, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev özünün klassik irs konsepsiyası ilə də şöhrət qazanmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatınının xalqımızın mənəvi həyatında oynadığı roluna, ədəbiyyatın fəlsəfi-mənəvi funksiyasına yüksək qiymət verən H.Əliyev bədii-mənəvi sərvətimiz olan klassik ədəbi irsimizdə xalqının təkcə bədii düşüncəsi, tarixi deyil, eyni zamanda fəlsəfəsinin də öz əksini tapdığını göstərmişdir. Azərbaycan klassik irsinə bütöv bir sistem kimi yanaşan H.Əliyev yazırdı: “Tarixin bir-birinə qovuşdurduğu əsrlər bir çox xalqların oğul və qızlarını qızğın məhəbbətlə tərənnüm edən Nizami dühasının ölməz əsərlərini, Füzulinin insanpərvərlik və xeyirxahlıq dolu misralarını, Nəsiminin fəlsəfi fikirlə zəngin lirikasını, Xaqaninin məhəbbət və izzət təbənnüm edən poemalarını, Vidadi və Vaqifin xalq yaradıcılığı çeşməsindən qidalanan ölməz şeirlərini bizə gətirib çatdırmışdır. Tarix tələbkar ittihatçıdır. Hökmdarlar, saray əyanları, zülmkarlar unudulub getmişlər. Azərbaycanın böyük mütəfəkkir və humanist şairlərinin tərəvətdən düşməyən misraları isə bu gün də öz hikməti və insanpərvərlik ruhu ilə dünyanı heyran qoyur. Onlar xalqın azadlığı və səadəti haqqında öz dərin fikirlərini və sönməz arzularını əsrlərdən, nadanlıq, dini fanatizm, milli əsarət və ictimai ədalətsizlik zülmətindən keçirərək nəsillərə bəxş etmişlər” [2,s.71].

Klassiklərə münasibət Heydər Əliyevin dövlətçilik və milli siyasət konsepsiyasının əsası kimi tədqiqatın mərkəzində tutulmuşdur. Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının qədim tarixini, mədəniyyətini, ədəbiyyatını, fəlsəfi tərəkürünü Şərq aləmində və bütün dünyada tanıdan Nizami Gəncəvi kimi dahi bir şəxsiyyətin ədəbi irsinə özünün bütün hakimiyyəti illərində daim qayğı göstərmişdir. “Bəşər bədii-fəlsəfi fikir fenomeni olan Nizami yaradıcılığı səkkiz əsrdən artıqdır ki, xalqımızın mənəvi mədəniyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir [4]. Nizami Gəncəvi ilə bağlı son yubiley tədbirləri dahi sənətkarın 850 illiyi ilə əlaqədar 1991-ci ildə keçirilməli idi. Lakin ölkədəki dərin siyasi, iqtisadi və sosial böhran buna imkan verməmişdi.

H.Əliyev Nizami irsinin daha yaxşı öyrənilməsi üçün AMEA-da xüsusi Nizamişünaslıq şöbəsi yaratmış, Respublikanın görkəmli nizamişünas alimlərini oraya cəlb etməyə nail olmuşdur. H. Əliyev Nizaminin vətəni Gəncə şəhərində olarkən AMEA-nın Gəncə Elmi Mərkəzində də Nizamişünaslıq şöbəsinin açılması təşəbbüsü göstərmişdi.

1981-ci ildə Nizami Gəncəvinin Bakıda keçirilmiş 840 illik yubileyində Ulu Öndər Heydər Əliyev öz xalqının oğluna layiqincə qiymət vermişdir: “Nizami təkcə böyük talanta malik şair deyildir, o həm də öz xalqının oğludur. Onun əsərlərində Azərbaycan xalqının ruhu, mənəvi dünyası əsas aparıcı xətdir. Nizami filosof şairdir. Dövrünün elm, sənət bahadirlərindən biri idi Nizami. Şair fəlsəfə, məntiq, astronomiya, tibb və s. elmlərə dərin bələd olmuşdur. Hamınız mənimlə razılaşarsınız ki, Nizami dünyəvi, bəşəri şairdir. Bütün xalqları öz doğma xalqı kimi sevir, hörmət edirdi. O, bütün bəşəriyyəti azad, hər cür istismar və zorakılıqdan azad görmək istəyirdi. Şair dövrünü və gələcək hökmdarları ədalətə, sülhə çağırırdı... Bu bir həqiqətdir. Biz hamımız gedəcəyik bu dünyadan. Nəsillər dəyişəcək. Ancaq Nizami Gəncəvi ev sahibi kimi həmişə qalacaq, poeziya kəhkəşanında əbədi parlayacaqdır [1,1].

Nizami Gəncəvi irsinin təbliği sahəsində də dövlət öz qayğısını əsirgəməyib. Bu gün ölkə kitabxanalarının və bir çox dünya kitabxanalarının fondlarını bəzəyən “Xəmsə” Şərq ədəbiyyatının ən nadir incilərindən sayılır. Nizami irsi demək olar ki, ən çox nəşr olunan və ən çox oxunan ədəbiyyatlar sırasındadır. Bildiyimiz kimi, Azərbaycanda mövcud olmuş 4 əlifbanın hamısında Nizaminin ölməz əsərləri çap olunmuş və kitabxanalarımızda mühafizə olunmaqdadır.

H.Əliyev Azərbaycan milli mədəniyyətinin qoruyucusu, inkişaf etdiricisi və zənginləşdiricisi funksiyasını sistemli şəkildə, qətiyyətlə həyata keçirirdi. Onun hakimiyyəti illərində Azərbaycan mədəniyyətini yaradan böyük sənətkarlar vətən kimi Azərbaycanı görür, onu sevir və tərənnüm edirdilər. Azərbaycan və xalqı haqqında milli ruhu yüksəldən ən gözəl mahnılar və əsərlər məhz həmin illərdə yaradılmışdı. Bununla belə, H.Əliyev başqa xalqların mədəniyyətinə, tarixinə, milli sərvətlərinə hörmət və ehtiramla yanaşırdı, mədəniyyətlərin əlaqəsinə və qarşılıqlı inkişafına tərəfdar idi. H.Əliyevin ədəbiyyata və ədəbi irsə qayğısı bir neçə istiqamətdə həyata keçirilirdi. H.Əliyevin

ədəbi irsin qorunmasında başlıca xidmətlərindən biri Azərbaycan ədəbiyyatı klassiklərinin yubileylərinin keçirilməsi, adlarının əbədiləşdirilməsi idi. Bu sahədəki fəaliyyətini ulu öndər, inadla, ardıcıl və sistemli şəkildə həyata keçirirdi. Partiya və dövlət işlərinin çoxluğuna baxmayaraq H.Əliyev böyük şövq və ehtiramla demək olar hər il və hər ay həmin məsələyə diqqət yetirirdi. Onun şəxsi təşəbbüsü ilə Azərbaycan KP MK “Bədii ədəbiyyat klassikləri əsərlərinin tədqiqini, nəşrini və təbliğini yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında” qərar qəbul etdi. Qərardan sonra Azərbaycan klassiklərinin əsərlərinin nəşri və təbliği xeyli genişləndirildi.

H.Əliyev öz fəaliyyətində də Nizami Gəncəvi irsinin öyrənilməsinə və təbliğinə xüsusi önəm verirdi. Onun sədrliyi ilə keçirilən MK bürosunun 1978-ci il 1 noyabr tarixli iclasında N.Gəncəvi irsinin öyrənilməsi və nəşri haqqında qərar qəbul edildi. Bununla kifayətlənməyən H.Əliyev 1979-cu ildə Azərbaycan KP MK-nın “Azərbaycanın böyük şairi Nizami Gəncəvinin ədəbi irsinin öyrənilməsinə, nəşrini və təbliğini yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında” qərarının qəbul edilməsinə nail oldu. Qərara əsasən Azərbaycan Elmlər Akademiyasında “Nizami komissiyası” yaradıldı, əsərlərinin nəşri, elmi-tədqiqat işlərinin aparılması, əsərlərinin suvenir nəşri və b. tədbirlər həyata keçirildi [5,102]. Belə bir fakt maraqlıdır ki, “H.Əliyev Nizami Gəncəvinin 840 illik yubileyinin keçirilməsi təklifini verəndə Sov. İKP MK-nın ikinci katibi M.Suslov ona bildirmişdi ki, bu tarix yuvarlaq tarix deyil, gərək ya 800, 850, ya da 900 olsun. H.Əliyev ona cavab vermişdi ki, Nizami Gəncəvi elə bir şəxsiyyətdir ki, onun yubileyini hər il keçirmək lazımdır. O vaxt H.Əliyevin bu tutarlı, cəsarətli cavabı Moskvada geniş yayılmışdı”[5,102].

Nizami Gəncəvinin 840 illik yubileyi məhz H.Əliyevin inadı və qətiyyəti sayəsində qeyd edildi. MK bürosunun 1981-ci il 28 iyul tarixli iclasında Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 840 illiyinin keçirilməsi barədə qərar qəbul edildi. H.Əliyev 1981-ci ildə Nizami Gəncəvinin doğum gününü nəzərə alaraq, onun 840 illiyi haqqında yeni bir Sərəncam imzalayır. Sərəncamda deyilirdi: “Nizami Gəncəvinin məqbərəsi yenidən qurulsun və onun ətrafındakı ərazi abadlaşdırılsın, Gəncə şəhərində Nizami Poeziya evi yaradılsın və o, şairin yaradıcılıq irsini təbliğ edən və yayan mərkəzə çevrilsin [1,1]. Bundan sonra Nizamişünaslıq bir elm sahəsinə çevrilir, neçə-neçə nizamişünas alimlər yetişir. H.Əliyevin təşəbbüsü ilə Bakıda metronun stansiyalarından birinə “Nizami” adı verilmiş, stansiyanın dayanacağında Nizami əsərlərinin qəhrəmanları rəsmlə həkk olunmuş, Gəncədə Nizami məqbərəsi yenidən qurulmuşdur.

1981-ci ilin avqust ayında isə Azərbaycan KP MK “Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 840 illiyi haqqında” qərar qəbul etdi. MK-nın ideologiya katibi H.Həsənov başda olmaqla təşkilat komitəsi yaradıldı. Qərara uyğun olaraq Nizami poeziya günləri, ədəbi-bədii gecələr, sərgilər, elmi sessiyalar keçirildi, Nizami poeziya evi yaradıldı, əsərləri nəşr edildi, döş nişanları, əsərlərinin motivləri əsasında balet tamaşaları hazırlandı. Azərbaycanda geniş yubiley tədbirləri keçirildi. Yubiley şənliklərinə 20-yə yaxın xarici ölkədən qonaq gəlmişdi. Xarici ölkələrdən gələn qonaqları qəbul edən H.Əliyev söhbətində onlara Azərbaycan tarixi, mədəniyyəti, ədəbiyyatı barədə müfəssəl məlumat verərək deyirdi: “Şərq öz poeziyası ilə ta qədim zamanlardan şöhrət qazanmışdır. Lakin Nizami poemaları kimi sanballı əsərləri yalnız dahi bir insan yarada bilər”[5,102].

Respublika sarayında N.Gəncəvinin 840 illiyi təntənəli şəkildə keçirildi. “Məhz bunun nəticəsidir ki, Azərbaycanda Nizamini təbliğ edənlərin hamısına imkan yaranır. Dövlət fərman və sərəncamları, müəlliflərə çap imkanı və maddi marağın artması bu sahəyə öz bəhrəsini verir. Onlarla Nizamişünas alim, şair, yazıçı rıqqətə gəlib, şair haqqında illərcə yatıb qalan mətləbləri həyata keçirməyə başladılar. Bundan sonra xeyli iş görüldü”[1,s.1]. Diqqət yetirilsə aydın olur ki, H.Əliyev on il sonranı düşünərək, əvvəlcədən görərək 1991-ci ildə N.Gəncəvinin yubileyinin keçirilməsi barədə tapşırıqlar vermişdi. Yubiley tədbirləri Azərbaycan ədəbiyyatının təbliğində, dünyada tanıtılmasında mühüm rol oynadı. Xarici qonaqlar Azərbaycan xalqının mədəniyyəti, incəsənəti və məişəti, azərbaycanlı ədəbiyyat xadimləri ilə yaxından tanış oldular.

H.Əliyev Nizami Gəncəvinin yubiley tədbirlərinin ölkə miqyasında da keçirilməsinə nail oldu. Məhz onun sayəsində Sankt-Peterburqda (keçmiş Leninqrad-X.İ.) geniş tədbirlər təşkil edildi[5,102].

Həmin tədbirlərin keçirilməsi H.Əliyevin Azərbaycan ədəbiyyatının və mədəniyyətinin böyük qoruyucusu və təbliğatçısı olduğunu göstərirdi.

1989-cu ildə görkəmli Azərbaycan filosofu Zümrüd Quluzadənin “Nizami yaradıcılığının fəlsəfi aspektləri haqqında” məruzəsini Nizamişünaslığa bir töhfə kimi dəyərləndirmək olar [7].

Xalqın təkidi, tələbi ilə ikinci dəfə siyasi hakimiyyətə qayıdan ümummillə liderimiz Heydər Əliyev Müstəqil Azərbaycan Respublikasının prezidenti kimi 2000-ci il may ayının 24-də Nizami Gəncəvinin məqbərəsini ziyarət edərkən deyir: “Bütün Azərbaycan xalqı Nizami Gəncəvi ilə fəxr edir. Onun əsərləri təkcə şeirdən ibarət deyildir, onların hər birində böyük elm var, böyük fəlsəfə, dahi fikirlər var. Buna görə də onun əsərləri də yaşayır, özü də yaşayır. Ancaq gəncəvilər xüsusi iftixar hissi keçirirlər. Birincisi, ona görə ki, Nizami gəncəvidir, Gəncənin adını dünyada məşhur edibdir, bu torpaqda yaşayıbdır, bu torpaqda yazıbdır. Onun yazdığı əsərlər bütün dünyada məşhurdur. Təsəvvür edin, 850 il bundan öncə bu qədər böyük əsərlər yaratmaq!.. Bu əsərlər təkcə şeirdən ibarət deyildir, onların hər birində böyük elm var, böyük fəlsəfə, dahi fikirlər var. Buna görə onun əsərləri də yaşayır, özü də yaşayır. Nizaminin xatirəsinə mənim bir xidmətim də olubdur. İndi burada fürsətdən istifadə edib onu da demək istəyirəm. Nizami Gəncəvinin əsərlərinin bir qismini 1948-ci ildə onun 800 illik yubileyi keçiriləndə rus dilinə tərcümə etmişdilər. Biz onun 840 illik yubileyini keçirəndə əsərlərinin tamamilə rus dilinə tərcümə olunması və Moskvada - əgər burada ədəbiyyatçılardan varsa, bilirlər, Moskvada «Xudojestvennaya literatura» nəşriyyatı var idi. O, ən yüksək səviyyəli, tarixi şəxsiyyətlərin kitablarını nəşr edirdi - böyük tirajla nəşr olunması barədə qərar qəbul etdik. Bu asan bir iş deyildi. Mən buna da nail oldum, bu qərar da qəbul edildi. Ancaq elə oldu ki, bu qərar həyata keçirilənə qədər mən Bakıdan Moskvaya işə keçdim. Təbii ki, orada da mənim səlahiyyətilərim böyük idi. Bu işə nəzarət etdim və Moskvada «Xudojestvennaya literatura» nəşriyyatında Nizami Gəncəvinin beş cildəndən ibarət poemalarının çox nəfis şəkildə nəşr edilməsinə nail oldum. Bunun böyük əhəmiyyəti var. Çünki Nizamini biz tanıyıyıq, Şərqi ölkələri tanıyır. Amma lazımdır ki, Avropa da yaxşı tanısin. Avropada da tədqiqatçılar tanıyırlar, bir çox kitabxanalarda onun kitabları var. Ancaq rus dili böyük dil, Rusiya böyük ölkə olduğuna görə - o vaxtlar biz Sovet İttifaqının tərkibində idik - bu əsərlərin rus dilində yaxşı, yəni yüksək səviyyədə nəşr olunması o vaxt bizim üçün böyük bir nailiyyət, böyük bir hadisə idi. Mən qürur hissi keçirirəm ki, Nizaminin yolunda az iş görməmişəm. Onun xatirəsinə əbədiləşdirmək, irsinin daha da təbliğ olunması, yayılması üçün, kitablarının nəşri üçün çox iş görmüşəm. Buna görə də mən Nizami Gəncəvinin qarşısında öz borcumu yerinə yetirmişəm” [3].

Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 2002-ci ildə Rusiyanın paytaxtı Moskva şəhərində Nizaminin heykəlinin təntənəli açılışı olur. Dahi liderin vəfatından 1 il sonra 2004-cü ildə isə elm mərkəzi sayılan Sankt-Peterburqda dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin heykəlinin təntənəli açılışı olur (7).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti möhtərəm cənab İlham Əliyevin “Dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin 870 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında” imzaladığı 23 dekabr 2011-ci il tarixli Sərəncamı da məhz bu qəbildən olan tədbirlərdəndir.

Məhz Nizami Gəncəvi şəhərciyinin yaradılması, ümumi həcmi 1 milyon səhifədən artıq olan qədim əlyazmalarının Nizami Gəncəvi muzeyində mühafizə edilməsi ilə yanaşı, dahi mütəfəkkirin yaşadığı dövrə aid zəngin tarixi-etnoqrafik nümunələrin toplanaraq burada nümayiş etdirilməsi diqqəti cəlb edir.

Heydər Əliyevin layiqli varisi Prezident İlham Əliyev 2021-ci ili “Nizami Gəncəvi ili” elan etməklə bağlı tarixi Sərəncam imzaladı. Bu Sərəncam cənab Prezident İlham Əliyevin klassik irsimizə, dahi Nizami Gəncəviyə hörmət və ehtiramının bariz nümunəsidir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Azərbaycan KP MK-nın “Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 840 illiyi haqqında qərarı”. “Kommunist” qəzeti, 1981, 6 avqust, №183 (17817)

2. Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: “Şərq-Qərb”, 2009, 300 s.

3. Heydər Əliyev. Dahi şair və mütəfəkkir Nizami Gəncəvinin məqbərəsinin ziyarəti zamanı nitq//http://anl.az/el/emb/nizami/senedler/24_may_2000.pdf

4. Hüseynov H. Nizami Gəncəvi və Ulu Öndər Heydər Əliyev arasındakı bağlılığın təhlili // <https://naxcivanxeberleri.com/cemiyyet/55029-nizami-gncvi-v-ulu-ondr-heydr-liyev-arasindaki-bagliligin-thlili.html/21.03.2021/>

5. Qasımlı M. C. Heydər Əliyev - istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər). Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2006, 608 s.

6. Məmmədova Ş.Ə. Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri// Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2014. <https://lib.aliyevheritage.org/az/99672452.html>. /12.04.2019/

7. Кулизаде З. О философском аспекте творчества Низами. Баку, 1989

Göndərib: 13.08.21 Qəbul edilib: 09.11.21